

ODABRANE TEME IZ PAŠKE POVIJESNE TOPONIMIJE. SOL, DRVO, VJETAR I VODA: GLAVNEZNAČAJKE PAŠKOGA POVIJESNOG OKOLIŠA U SREDNJEM I RANOME NOVOM VIJEKU

SELECTED TOPICS OF PAG HISTORICAL TOPONYMY. SOL, WOOD, THE WIND AND WATER MAIN FEATURES PAG HISTORIC ENVIRONMENT IN THE MIDDLE AND EARLY MODERN AGE

Branimir Brgles

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
bbrgles@ihjj.hr

Primljeno/Received: 13. 5. 2014.

Prihvaćeno/Accepted: 11. 12. 2014.

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

UDK / UDC 930.2:528.44 (497.5-13 Pag)

Sažetak

Cilj je ovoga rada osvrnuti se na najvažnije prirodne značajke otoka Paga u srednjem i ranome novom vijeku na temelju analize povijesnih toponimijskih potvrda te istražiti odnos Pažana i njihova okoliša u povijesnome kontekstu. Na temelju toponimijskih potvrda, koje su prikupljene analizom povijesnih vrela, izdvojili smo nekoliko značajki paškoga okoliša koje su znatno utjecale na povijesni razvoj toga otoka. Najvažniji srednjovjekovni i ranonovovjekovni paški izvozni proizvod – morska sol – nalazi se na prvome mjestu. Brodogradnja, plovidba morem i trgovina važne su gospodarske aktivnosti u historiji svakog otoka, a u povijesnim vrelima koja se tiču otoka Paga nalazimo toponimijske potvrde koje to osvjedočuju. Veoma brojna grupa povijesnih potvrda paških toponima koja svjedoči o šumovitosti Paga nameće nam pitanje: je li otok Pag u ranome novom vijeku bio bogat šumom, ili pak brojni fitotoponimi i toponimi motivirani vrstama drveća i šumovitošću dokazuju upravo suprotno? Važno mjesto u ovome radu imaju povijesne potvrde toponima motiviranih burom. Bura je bez sumnje jedan od prirodnih uzroka obešumljivanja, a nahodimo je skrivenu u pojedinim povijesnim potvrdama paških toponima. Posljednja izdvojena značajka paškog okoliša tiče se vode. Suvremena istraživanja pokazuju da na otoku Pagu posvuda možemo naći toponime povezane s vodom. Tome u prilog govore povijesne potvrde, ali i geografski te geološki podatci, stoga se nameće zaključak da je Pag oduvijek bio bogat slatkom vodom.

Ključne riječi: okolišna historija, otok Pag, povijesna toponimija, iskorištavanje šuma u prošlosti

Key words: environmental history, island of Pag, historical toponymy, deforestation in history

UVOD

Važnu ulogu u historiji otoka Paga imale su neke izražene značajke njegova okoliša. Te su osobine otočnoga krajolika kroz povijest oblikovale odnos Pažana i njihovoga životnog prostora, a time i lokalnu historijsku sliku. Mnogi paški toponimi otkrivaju tragove prirodnih obilježja i resursa koji su oblikovali pašku povijest. Već je u antici prepoznat izniman strateški i prometni položaj Paga. Antički pisci nazvali su jedinstvenim imenom *Elektrides* cijelu skupinu sjevernojadranskih otoka kojoj pripada Pag. To je ime najvjerojatnije motivirano trgovinom jantarom čiji je pomorski prometni pravac prolazio uz paške

obale.¹ Iskorištavanje idealnoga položaja uvale Solinka za »branje« soli, najvažnijega paškog prirodnog resursa, najvjerojatnije je započelo u ranome srednjem vijeku. Pretpostavlja se da je do kraja srednjega vijeka Pag bio šumovit te da je krajem srednjega vijeka postao prilično ogoljen, najvjerojatnije zajedničkim djelovanjem triju procesa: intenzivnog stočarstva, sječe drveća (paški je hrast crnika vrlo zahvalan brodograđevni materijal) te snažne bure s posolicom. Spomenutim prirodnim obilježjima otoka Paga (sol i drvo, odnosno šume) potrebno je još dodati brojne izvore pitke vode, bunare, ali i povremene vodotoke te blatišta, na kojima se Pažani mogu zahvaliti geološkom sastavu središnjeg dijela otoka (flišne naslage).

U namjeri da što bolje objasnimo ulogu navedenih značajki u povijesnome kontekstu, pomoći će nam pružiti imenoslovlje, odnosno povijesne potvrde paških toponima u kojima ćemo potražiti tragove spomenutih prirodnih obilježja.

Premda su vrela temelj svakoga historijskog istraživanja, u metodološkome kontekstu pristup istraživanju okolišne historije potrebno je dopuniti i suvremenim podacima s terena.² Naravno, tu je i onomastički pristup koji podrazumijeva poznavanje temeljnih dijalektoloških značajki promatranoga područja, a koji će pomoći da se prikupljena povijesna i terenska građa pravilno interpretira.

U posljednjih nekoliko godina objavljeno je više monografija i istraživačkih radova o otoku Pagu. Autori tih radova dolaze iz različitih znanstvenih područja i imaju različite istraživačke pristupe. Riječ je o svojevrsnom »valu« istraživanja koja su, sa stajališta različitih humanističkih, društvenih i prirodnih disciplina, osvijetlila dosad neistražene činjenice. Osim novog izdanja prijevoda Statuta paške općine, koji je popraćen novim historijskim analizama³ te opširne monografije o toponimiji otoka Paga⁴ u kojoj se skupina autora dotaknula mnogih tema vezanih uz povijest i toponimiju otoka te govor stanovnika otoka Paga, nedavno je objavljena i *Arheološka karta otoka Paga*.⁵ U znanstvenim časopisima objavljeno je više radova s različitim metodologijama istraživanja, tezama i istraživačkim pitanjima.

SOL

U kontekstu našega suvremenog kulturalnog imaginarija, sol i otok Pag snažno su povezani na simboličkoj razini. Sustavno iskorištavanje prirodnih prednosti paške uvale Solinka najvjerojatnije je počelo u ranome srednjem vijeku. Kroz čitav srednji i rani novi vijek sol je jedan od najvažnijih i najvrjednijih proizvoda kojim se neprestano živo trgovalo duž trgovačkih putova na Jadranu i Mediteranu. Brojna pisana vrela potvrđuju da je paška srednjovjekovna i ranonovovjekovna povijest obilježena borbama za kontrolu tog resursa. O srednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj trgovini i proizvodnji soli pisalo se u hrvatskoj historiografiji u okviru sinteza te pojedinačnih studija i osvrta.

Danas još ne možemo sasvim precizno odrediti kada su točno Pažani počeli iskorištavati iznimne prirodne uvjete paške uvale Solinke (plitko more, velik broj sunčanih sati i suh zrak) za proizvodnju soli. Neki istraživači tvrde da se začetak proizvodnje soli na otoku Pagu može nazrijeti već u kasnoj antici. Argumentiranim se pak čine pretpostavke koje gradnju solana smještaju na prijelazu VIII. u IX. stoljeće. Paški kroničar Ruić prenosi legendu prema kojoj je ninski biskup Donat zainteresirao Pažane i

¹ Uz sjevernojadranske otoke prolazio je važan trgovački put te možemo zaključiti da je spomenuto ime zacijelo motivirano trgovinom jantaram (na grčkom elektron). Vidi: SUIĆ, Mate 1953. *Pag*. Zadar: Izdanje paške općine. NOVAK, Grga 1961. Stari Grci na Jadranskom moru, *Rad JAZU*, 232, 145–222; ZANINOVIĆ, Marin 2005. Apsorus i Crexa na Jadranskom putu, *Senjski zbornik*, 32, 5–24.

² Metodologija terenskog rada u historiografiji nije novost (povijesničari su se uvjerali u prednosti takve metodologije nakon velikih uspjeha kulturnih antropologa). Osobito su velike mogućnosti takvog metodološkog pristupa u okvirima okolišne historije (a posebice za jedan od njenih izdanaka – povijest krajolika). Kada je riječ o metodologiji terenskog istraživanja, nameću se rješenja onomastičke terenske metodologije. Terenski pristup istraživanju povijesti dobiva još veću važnost nakon »prostornog obrata« u humanističkim znanostima u posljednjih nekoliko desetljeća.

³ Novi prijevod Statuta sastavili su Robert Leljak i Nella Lonza. Vidi: ČEPULO, Dalibor (ur.) 2011. *Statut Paške općine. Statuta communitatis Pagi*. Pag, Zagreb: Matica Hrvatska Pag, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

⁴ Vidi: SKRAČIĆ, Vladimir (ur.) 2011. *Toponimija otoka Paga*. Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja.

⁵ Vidi: KURILIĆ, Anamarija; OŠTARIĆ, Ivo 2012. *Arheološka karta otoka Paga*. Novalja: Matica hrvatska ogranak Novalja.

nagovorio ih na proizvodnju soli u IX. stoljeću.⁶ Najvjerojatnijim se ipak čini da je biskup Donat zaslužan za unaprjeđenje proizvodnoga postupka, a da su Pažani već otprije rabili izniman prirodni položaj i uvjete u paškoj vali za vađenje soli na primitivan način.

Do početka XV. stoljeća Zadrani su više puta osporavali vlast *Serenissime*, priznavajući samo onu hrvatsko-ugarskih kraljeva. U tim sukobima Pažani su stali na stranu Venecije, koja im je jamčila znatniju samostalnost od zadarske komune. Stoljećima su se Pažani pokušavali osloboditi podčinjenosti Zadru. S druge strane Zadar i Venecija iznimno su cijenili količinu i kvalitetu soli koja se »brala« na Pagu. Možemo zaključiti da je sol bila motor paškoga gospodarstva u srednjem vijeku, ali i uzrok stalnih borbi.

Urbano središte otoka, grad Pag koji je najvjerojatnije dao ime cijelom otoku, također je snažno vezano za proizvodnju soli. Naime, grad je u XV. stoljeću premješten na povoljnije strateško mjesto s kojeg se lakše mogla kontrolirati proizvodnja soli, na ulaz u uvalu Solinku.

Dolaskom Dalmacije pod mletačku vlast početkom XV. stoljeća Pag se oslobodio dominacije Zadra, od Mlečana dobio municipalnu samoupravu te slobodan pristup raspolaganju ograničenim dijelom paške soli. Mlečani su Pažanima prepustili trgovinu sa zaleđem i dijelom istočnojadranske obale, dok su sami trgovali solju na zapadnoj obali Jadrana (ponajviše u Romagni i Sottoventu).⁷ Premda su Pažani time izborili određenu samostalnost, izravna posljedica takve politike, koja se s vremenom pretvorila u strogi monopol, bilo je opadanje proizvodnje u solanama i općenito smanjivanje njezina ekonomskog značaja.⁸ Već sredinom XV. stoljeća ukupna proizvodnja soli činila je samo jednu desetinu proizvodnje s početka stoljeća. U istom razdoblju prosječna vrijednost paških solana smanjila se za pedeset posto.⁹

ISKORIŠTAVANJE ŠUMA

Na temelju dosadašnjih istraživanja o iskorištavanju šuma u Lici, sjevernoj Dalmaciji i na Kvarneru, među kojima bih posebno izdvojio rad K. Kasera,¹⁰ koji je označio demografske, privredne i socijalne razloge uništavanja šuma na sjevernojadranskom kraškom području. Spomenuo bih i analizu arhivske građe koju je iznijela N. Štefanec, a prema kojoj možemo zaključiti da su Velebit i sjevernojadranski otoci još u srednjem vijeku, a vjerojatno čak i u ranome novom vijeku, bili mnogo šumovitiji nego što su danas.¹¹ Štoviše, prostor od Istre do Zadra bio je u XVI. stoljeću prekriven »golemim nepreglednim šumama«.¹² Dakle, sustavno je iskorištavanje i uništavanje šuma na tom području započelo najvjerojatnije nakon XVI. stoljeća. U svojoj historijsko-antropološkoj analizi, K. Kaser je naglasio važnost još jednog čimbenika koji utječe na uništavanje šumskog pokrova, a koji se na Pagu u većem broju javlja u XVI. stoljeću. Riječ je o demografskim promjenama, odnosno novodoseljenom stanovništvu koje ima drukčije civilizacijske vrijednosti i odnos prema šumama.¹³ Povijesni izvori govore o doseljavanju stanovništva koje dolazi s kopna i Vlaha ponajviše između XV. i XVII. stoljeća.¹⁴ O mogućim pravcima i intenzitetu migracija do-

⁶ Marko Lauro Ruić (1736. – 1808.), gradski bilježnik i obnašatelj raznih dužnosti te povjesničar. Napisao je više radova koji se u rukopisnom obliku čuvaju u Državnom arhivu u Zadru.

⁷ PERIČIĆ, Šime 2001. Proizvodnja i prodaja Paške soli u prošlosti, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, 45–83.

⁸ O proizvodnji paške soli vidjeti: RAUKAR, Tomislav; PETRICIOLI, Ivo; ŠVELEC, Franjo; PERIČIĆ, Šime 1987. *Zadar pod mletačkom upravom*. Zadar: Novi list, Filozofski fakultet Zadar, 45–83.

⁹ T. RAUKAR, I. PETRICIOLI, F. ŠVELEC, Š. PERIČIĆ 1987: 88.

¹⁰ KASER, Karl 1987. Uništenje šuma na obalnom kraškom području hrvatske Vojne krajine u prvoj polovici 18. stoljeća. Njegovi demografski, privredni i socijalni uzroci, *Historijski zbornik*, 40 [1], 121–137; KASER, Karl 2011. Mensch und ökologie aus historisch-anthropologischen perspektive, *Ekonomska i ekohistorija*, 7, 9–17.

¹¹ Riječ je o opisima šuma u arhivskim vrelima koja je autorica pronašla u arhivu u Grazu. (ŠTEFANEC, Nataša 2003. Trgovina drvetom na Triplex confinium ili kako izvući novac iz senjskih šuma (1600-1630)?, u: *Triplex confinium (1500-1800): ekohistorija* (ur. D. Roksandić, I. Mimica, N. Štefanec, V. Glunčić-Bužančić), Split, Zagreb: Književni krug, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 340.) Općenito o iskorištavanju senjskih šuma vidjeti: SEVERINSKI, Vladimir 1965. Senjske šume i njihova eksploatacija, *Senjski zbornik*, 1, 232–245. N. ŠTEFANEC 2003: 337–361.

¹² N. ŠTEFANEC 2003: 340.

¹³ KASER 1987: 121–137.

¹⁴ Primjerice, podatak o doseljenu »osam stotina Vlaha« s obiteljima i trideset tisuća grla stoke. (ROKSANDIĆ, Drago 2003. *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500 – 1800*. Zagreb: Barbat, 2003, 145).

kaze nalazimo na širem području Novalje, gdje se do danas sačuvao visok udio romanskih toponima. N. Vuletić smatra kako je to jasan dokaz da je na području Novalje dodir dviju jezičnih skupina (slavenske i romanske) bio intenzivan.¹⁵ Riječ je o području kojim i danas prolazi granica Ličko – Senjske i Zadarske županije, a stoljećima je opstajala granica zadarske nadbiskupije i rapske, kasnije krčke, biskupije.

Možemo zaključiti da je glavni uzrok deforestacije paških šuma u ranome novom vijeku združeno djelovanje ovih prirodnih i društveno-povijesnih procesa: (a) intenzivno stočarstvo, (b) sječa drveća i (c) snažna bura. Slijedi podrobnija analiza tih procesa i njihova utjecaja na šume otoka Paga.

U predindustrijskom razdoblju drvo nije bilo samo osnovni (i jedini neobnovljivi) energent, već i glavna sirovina za čitav niz svakodnevnih ljudskih djelatnosti: kuhanje, gradnju kuća, izradu alata. Drvo se rabilo za čitav niz složenih proizvodnih postupaka, od dobivanja bakra, čvrstog željeza do izrade stakla. Konačno, krčenjem i trijebljenjem (čišćenjem) drveća šume su svoje mjesto ustupale poljoprivrednim površinama. Regionalne su razlike u iskorištavanju drveta za energiju znatne te prvenstveno ovise o prosječnoj temperaturi (klimi) i potrebama proizvodnje. Pretpostavlja se da je na Mediteranu najvjerojatnije bilo potrebno najmanje jedan kilogram drveta (otprilike 3 tisuće kilokalorija) po stanovniku na dan.¹⁶ Nakon pojave maloga ledenog doba u XVI. stoljeću diljem Europe znatno se povećalo iskorištavanje ugljena i drveta za ogrjev.¹⁷ Za razliku od područja na sjeveru u kojima je zbog depopulacije došlo do znatnog povećavanja opsega šumskog pokrova,¹⁸ čini se da se u južnim krajevima, osobito na otocima i obali, šumski pokrov smanjivao.

Još su od antike na području Mediterana bile poznate negativne posljedice pretjeranog iskorištavanja šuma kao što su erozija tla te pojava odrona i klizišta.¹⁹ Poznati su nam primjeri europskih gradova u XIV. stoljeću u kojima je zakonodavna elita, svjesna ozbiljnih posljedica deforestacije i intenzivne ispaše, pokušavala ograničiti iskorištavanje šumskog pokrova.

Slične normative nalazimo i među statutarnim odredbama zadarske komune, iz 1372. godine, koje se odnose na grad Pag.²⁰ U spomenutom dokumentu posebno su zanimljive i važne odredbe o očuvanju paških šuma, prvenstveno one koje se tiču krivičnoga zaprječivanja iskorištavanja šuma te posjedovnoga prava. Zadarska je komuna gospodarila svim prirodnim resursima na Pagu, pa tako i šumama. Odredbe koje se tiču šuma i gajeva u Statutu nalazimo među prvima, što je dobar pokazatelj pažnje koja se poklanjala gospodarenju šumama. U osmoj točki navedene su visoke kazne za neovlašteno rušenje drveća na otoku Pagu.²¹ U Statutu Paške općine, odredbe koje se tiču brige općinskih prisežnika o gajevima nalaze se u prvoj knjizi, u glavi broj osam, a kazne u slučajevima kada se zatekne nečija stoka kako pase u gajevima zabilježene su u glavi broj 11 šeste knjige Statuta.²²

¹⁵ VULETIĆ, Nikola 2011. Dalmatoromanski prežitci u toponimiji otoka Paga, u: *Toponimija otoka Paga* (ur. V. Skračić), Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 691.

¹⁶ MALANIMA, Paolo 2013. Energy Consumption in the Roman World, u: *The Ancient Mediterranean Environment between Science and History* (ur. W. Harris), Leiden, Boston: Brill, 13–36.

¹⁷ O utjecaju klime na promjene šumskog pokrova, s veoma opširnom literaturom o toj temi, vidi: PETRIĆ, Hrvoje 2012. *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*, Samobor, Zagreb: Meridijani, Društvo za ekonomsku povijest i ekohistoriju, 64–69.

¹⁸ Vidi: H. PETRIĆ 2012: 67–68.

¹⁹ Moguće posljedice deforestacije i pretjerane ispaše jesu: slabija infiltracija kišnice, povećano i ubrzano klizanje tla, stvaranje jaruga, slabije obnavljanje zemnih voda, atropija močvarnoga tla. (BUTZER, Karl 2005. Environmental history in the Mediterranean world: cross-disciplinary investigation of cause-and-effect for degradation and soil erosion, *Journal of Archaeological Science*, 32, 1779.).

²⁰ O statutarnim odredbama zadarske komune za grad Pag vidjeti: ŠAMŠALOVIĆ, Miljen 1977. Statutarne naredbe za otok Pag 1372., *Zbornik zavoda za povijesne znanosti JAZU*, 7, 411–429. Riječ je o dokumentu koji je sastavio notar zadarskoga kaptola Artikucije (*Articutius olim Dominici de Riuignano Aquilegensis diocesis, imperiali auctoritate notarius et iudex ordinarius et nunc iuratus notarius comunis ladre*) na zahtjev zadarske općine. Spomenute statutarne odredbe zapisane su početkom 70-ih godina XIV. stoljeća, nakon što je Ludovik sklopio mir s Venecijom, a zadarsko-paški spor riješio u korist Zadra.

²¹ *de pena incidendi ligna in insula...* Kazna je iznosila 5 perpera. (M. ŠAMŠALOVIĆ 1977: 415).

²² LELJAK, Robert, LONZA, Nella 2011. Statuta comunitatis Pagi (prijevod), u: Čepulo, Dalibor (ur.), *Statuta Paške općine. Statuta comunitatis Pagi*. Pag, Zagreb: Matica Hrvatska Pag, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 181–182, 345.

U statutarnim su odredbama zabilježena imena nekih šuma i gajeva. Tako se u 16. točki spominje iskorištavanje porušenih stabala u šumi sv. *Vida* (*De incidentibus ligna in busco sancti Viti*). Riječ je o šumi koja se nalazila na brdu pod vrhom Sveti Vid (spominje je i zadarski pisar Petrus de Pago).²³ Danas se na tom mjestu nalaze samo gole padine. O davnašnjoj šumovitosti toga dijela otoka govore nam mikrotoponimi *Dubrave*, *Dubovica*, *Olišnjak*. Gaj *Kotlac* (*gaio uocato Cothlaz*) koji se spominje u točki pod brojem 17, danas nosi ime *Kotica* i sasvim je ogoljen, kameni predio sjeverozapadno od grada Paga. Da je deforestacija već u XIV. stoljeću zahvatila i taj gaj, pokazuje statutarna odredba. Prema toj odredbi, naime, u gaju *Kotlac* bilo je zabranjeno voditi stoku na ispašu, a za prijestupnike su bile predviđene veoma visoke kazne.²⁴ Motivacija imenovanja u slučaju šume *Braničevice* ('šuma u koju se ne smiju ganjati ovce')²⁵ još je jedan dokaz, koji doduše ne nalazimo u povijesnim vrelima već među suvremenim mikrotoponimijskim potvrdama, da je zaprječivanje ispaše u šumama bilo rašireno. U gaju *Kolan* (*De asculantibus in gaio Colan*) i gaju *Barbat* (*De pasculatione in gaio de Barbato*) prema odredbama statuta također je bilo zabranjeno voditi stoku na ispašu. Sve su spomenute šume danas uglavnom ogoljena, obešumljena područja. Stočarstvo je pak na otoku Pagu u kasnome srednjem i ranome novom vijeku postajalo sve važnija gospodarska djelatnost o čemu svjedoče brojni paški mikrotoponimi (*Ograde*, *Stagne...*).

U Statutu se, u glavi 28. šeste knjige, pak spominje šuma Svete Marije Magdalene (*bosco S. Mariae Magdalene*), koja se nalazi od »Žestokoga (*Zestocco*) do Bapče drage (*bapca Draga*).«²⁶ Već u idućoj se odredbi spominje ojkonom Vlašići. U šumi kod tog naselja također je strogo zabranjeno sjeći drva

Možemo zaključiti da je starosjedilačko stanovništvo otoka Paga, posebice društvena elita i zakonodavna vlast, imalo kolektivan specifičan odnos prema očuvanju preostalih šuma, o čemu svjedočanstva nalazimo u vrelima i povijesnim potvrdama toponimije.

Posebnu skupinu čine toponimi čija motivacija svjedoči o nekadašnjem (šumovitom) izgledu otoka. Primjerice, toponim *Dinjiška* najvjerojatnije je nastao u ranome srednjem vijeku, kada su se otokom počeli širiti slavenski došljaci s kopna. Onomastičari su zaključili da motivacija za imenovanje toga naselja dolazi od deminutiva *gđinjica* (imenica staroslavenskoga korijena *gđinj*) što znači 'mala šumica'.²⁷ Najstariju potvrdu ovoga toponima nalazimo u XIII. stoljeću (*Diniçcaluca*).²⁸ U toj pisanoj povijesnoj potvrdi nazire se i imenica 'luka' koja bi mogla upućivati na drugu važnu značajku toga naselja.

U slučaju toponima Novalja (*Nouallia*)²⁹ motivaciju imenovanja također možemo povezati sa šumom. Naime, *novalia* znači 'iskrčena šuma'.³⁰ Druga je mogućnost da je to ime motivirano latinskim *navalia*, 'pomorska luka', a u prilog tom mišljenju govori položaj Novalje u odnosu na najstarije paško naselje Casku.³¹ Popis paških toponima koje dovodimo u vezu sa šumom i šumovitošću nastavlja se toponimima: *Crnika* (*Cernicha*),³² *Gaj* (*Gajo*),³³ *Žir* (*Xyr*)³⁴ kod kojih je motivacija imenovanja prozirna.

²³ DAZd, Petrus de Pago, b 1, fasc. V/1, fol. 9.

²⁴ Vidi: M. ŠAMŠALOVIĆ 1977: 415; O kaznama koje predviđa Statut paške komune vidi: ČEPULO, Dalibor 2011. Pravna baština i društveno okruženje Paškog statuta, u: *Statut Paške općine. Statuta Comunitatis Pagi* (ur. D. Čepulo), Pag, Zagreb: Matica Hrvatska Pag, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 100–105.

²⁵ D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ, A. ČILAŠ ŠIMPRAGA, D. VIDOVIĆ 2011: 639–679.

²⁶ R. LELJAK, N. LONZA 2011: 354–355.

²⁷ P. SKOK 1950: 68.

²⁸ Najstarija potvrda iz 1290. godine (DAZd, Spisi zadarskih bilježnika, 225.)

²⁹ 1199. godine (Codex Diplomaticus Supplementa I: 59).

³⁰ Skok spominje i mišljenja onomastičara prema kojem je motivacija imenovanja bila neka pomorska bitka ispred Novalje. (P. SKOK 1950: 68). U prilog ovoj tezi govori i mišljenje Petra Skoka o motivaciji imenovanja toponima Novalja. Premda je podsjetio na starija mišljenja koja ovaj toponim povezuju s latinskim *navalis* ('pomorski'), Skok se opredijelio za drugo tumačenje, koje je argumentirao mnoštvom sličnih primjera u romanskim jezicima. Njegovo je mišljenje da se takva imena izvode od latinske riječi *novale* ('iskrčena zemlja') te ističe da je Pag »u prošlosti morao biti šumovit«.

³¹ M. SUIĆ 1953: 20–21.

³² Prva povijesna potvrda zabilježena je 1493. godine (DAZd, Petrus de Pago, B1, fasc. V, fol. 26r)

³³ Prva potvrda imena 1292. godine (Codex Diplomaticus VII: 113.)

³⁴ 1452. (DAZd, Cattastro, 26b)

Prihvatimo li pretpostavku starijih hrvatskih onomastičara da je ojkonom *Barbat* motiviran latinskom riječju *barbatus*, koja označava ‘teren obrastao šumom’,³⁵ mogli bismo zaključiti da je područje današnjega naselja Barbat nekada najvjerojatnije bilo prekriveno, odnosno obraslo, šumom. Potrebno je naglasiti da Petar Šimunović, za razliku od Skoka, izvodi toponim *Barbati* prema »crkvi uz cenobij benediktinaca sv. Petra kod Paga« napominjući da nastajanje toponima od antroponima bez atributa ili afikslnih dodataka nije uobčajeno u slavenskoj onomastici.³⁶ Skokovoj se teoriji priklanjaju i drugi autori, a u prilog Šimunovićevoj teoriji ne ide ni činjenica da arheološka istraživanja do danas nisu potvrdila postojanje crkve sv. Barbata.³⁷ Mnoštvo toponima fitonimnoga postanja (primjerice *Bilica*, *Brestić*, *Brganja dolac*, *Mlaji*, *Ratovac*...) dodatno učvršćuju pretpostavke o pošumljenosti otoka. Potrebno je istaknuti pretpostavke onomastičara da paška toponimija »obiluje biljnim nazivima upravo stoga što je biljni pokrov na otoku oskudan«.³⁸

Analizirajući povijesno-toponimijsku građu otoka Paga možemo doći do sljedećih zaključaka: (a) toponimi motivirani šumom su brojni i rasprostranjeni diljem otoka, (b) na otoku je bila razvijena brodogradnja, (c) poznata su istraživanja povjesničara i geografa, kao i pisana vrela prema kojima su svi sjevernojadranski a i neki drugi otoci na Jadranu bili prekriveni šumom, (d) o šumovitosti istočnojadranskih otoka u nekim slučajevima govore i njihova imena (Korčula, Silba), (e) na otoku Pagu je starosjedilačko stanovništvo bilo svjesno opasnosti od pretjeranog iskorištavanja šuma i intenzivnog stočarstva, (f) u srednjem i ranome novom vijeku na otok Pag se u više migracijskih valova naseljavalo stanovništvo drukčije tradicije i kulture življenja.

Svi spomenuti argumenti navode nas na sljedeći zaključak: Pag je još u srednjem vijeku bio prekriven šumom, a iskorištavanje drveta intenziviralo se u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom razdoblju. Razlozi nestanka šumskog pokrova nalaze se u sinergiji prirodnih fenomena i ljudskih djelatnosti.

Uvriježeno mišljenje da je glavni krivac za uništavanje šuma na otoku Pagu gospodarska politika Venecije, time je pobijeno. Pritome treba napomenuti da su neka istraživanja pokazala da novodoseljeno stanovništvo u kasnome srednjem i ranom novom vijeku (na nekim drugim područjima) nije bilo svjesno posljedica nekontrolirane sječe šuma.³⁹

BURA

Kao vjerojatno najvažniji prirodni uzrok obešumljivanja otoka Paga valjalo bi spomenuti buru. Taj hladni i snažni vjetar s posolicom nailazi sa sjevera i sjeverozapada, preko Velebita i Velebitskog kanala, te udara na otok Pag čitavom dužinom. O snazi toga vjetra, a ujedno i njegovoj važnosti u životu Pažana, svjedoče toponimijske potvrde s početka XV. stoljeća kao što su *Samet* i *Burin bok*.⁴⁰ Imenovanje toponima *Zamet* najvjerojatnije motivirano zapusima snijega nošenoga burom s Velebita, čime potvrđujemo naše današnje pretpostavke o tome koliko snažan može biti taj vjetar zimi. O snazi bure govore i mikrotoponimi koji pripadaju skupini toponima motiviranih razmještajem, oblikom ili izgledom tla. Najveći dio toponima u toj skupini, motiviran je izloženošću pojedinog referenta (zemljopisnog objekta) udarima bure: *Bašadura* (< *passadur* ‘pašnjak u dragi izloženoj naletima vjetra’), *Ledenik*, *Duška* (< duška ‘prostor okrenut naletima vjetra’ < duhati ‘puhati’), *Pahotica* (< pahnuti ‘udariti, mlatiti’), *Mrzlanovica*,

³⁵ potrebno je naglasiti da Petar Šimunović, za razliku od Skoka, izvodi toponim *Barbati* prema »crkvi uz cenobij benediktinaca sv. Petra kod Paga« napominjući da nastajanje toponima od antroponima bez atributa ili afikslnih dodataka nije uobčajeno u slavenskoj onomastici. Vidi: P. SKOK 1950: 68.

³⁶ ŠIMUNOVIĆ, Petar 2005. *Toponimija istočnojadranskoga prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 96.

³⁷ D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ, A. ČILAŠ ŠIMPRAGA, D. VIDOVIĆ 2011: 640; N. VULETIĆ 2011: 682.

³⁸ D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ, A. ČILAŠ ŠIMPRAGA, D. VIDOVIĆ 2011: 639–679.

³⁹ Na ovome mjestu iznijet ćemo još jedan istraživački primjer. Američki povjesničar K. Butzer pokušao je dodati civilizacijski element nizu uzroka erozije tla u Argolidi. Zaključio je da su novodoseljeni narodi u Grčkoj u VII. stoljeću (primjerice Slaveni) u svojim prapostojbinama imali drukčije okolišno iskustvo, prvenstveno sa snažnim ljetnim sušama. Ipak, priznaje da nije moguće bez sumnje utvrditi da su starosjedioci razvili osjećaj za očuvanjem okoliša. (K. BUTZER 2005: 1786.)

⁴⁰ »... *positas in valle Pagi in loco vocato Samet*...«, 1402. (DAZd, Vennes Bernardi de Firmo, b1, fasc. II, fol. 256.); O motivaciji i etimologiji vidjeti: P. SKOK 1950: 72.

Mrzlo, Puhalo (< puhati). Neki od tih toponima, motiviranih udarima bure i zapusima snijega, često sadrže upozorenja: *Paklenica* (< paklen ‘nepogodan’), *Tumbluka* (< tumbulati se ‘prevrtati od vjetra’), *Zamet* (< zamet ‘mjesto izloženo jakim udarima bure i snijega’), *Žestoko*.⁴¹

VODA

Posebna je karakteristika otoka Paga iznimna opskrbljenost vodom. Posljedica je to geološkog sastava paškog tla. Paški kroničar M. L. Ruić u XVIII. je stoljeću pisao da se na Pagu, osim u dva slatkovodna jezera, na svakome koraku može naći izvor pitke vode. To obilje vode, tako važne za život na otoku, ponukalo je Ruića da motivaciju imena Pag potraži u grčkom nazivu za izvor – *pege*.⁴² Otok obiluje znatnim brojem, pretežno periodičkih, slatkih, slanah i bočatih vrulja, ali i izvora pitke vode koji se nalaze u zonama kontakta vapnenaca s nepropusnim laporima. O tome svjedoče sljedeće povijesne i onimijske potvrde: *Šipnata* (< rom. *siphone* + *ata* ‘bočato vrelo’),⁴³ *Malenica* (< malen / malin ‘mjesto bogato vodom’), *Blatče*.⁴⁴ Povremeno se javljaju tokovi uvjetovani intenzivnijim oborinama, ali stalnih površinskih tekućica nema. O problemima meljave žita, zbog nepostojanja stalnih tekućica i mlinova, također je u XVIII. stoljeću pisao Ruić. S druge strane iz zapisa paškog bilježnika iz XV. stoljeća (Petrus de Pago) doznajemo da su na otoku postojali mlinovi. U spomenutom vrelo opisuje se mlin na lokalitetu *Blatče*. Na otoku je i danas velik broj jaruga, a posebice se to odnosi na padine okrenute prema Velebitskom kanalu. Jaruge obično nemaju imena ali se često spominju u pisanim vrelima (kupoprodajnim ugovorima, oporukama) kao orijentacijski objekti ili kao linije razgraničenja posjeda.

Hidronimnu osnovu nalazimo i u toponimima *Jadrašće* (osnova ‘*jadr-’) i *Srbljin* (osnova ‘srb’). Ojkonim *Kolan* vjerojatno je motiviran latinskim apelativom *cannalis* (‘prekop’, ‘kanal’). Naime, sredinom otoka prolazio je kanal koji je vodu odvodio u Cissu. O postojanju kanala svjedoče i arheološki ostatci otkriveni u blizini Kolana.

Voda ima osobito važnu ulogu u takozvanim »pretkršćanskim religijskim prizorištima« koja se reflektiraju u toponomastičkim ostacima slavenskog pretkršćanskog sloja. Staroslavenska »sakralna prizorišta«⁴⁵ predstavljaju specifičan prostorni odnos triju točaka od kojih svaka predstavlja jedno od najviših staroslavenskih božanstava. U prostornom odnosu između najvišega paškog vrha, Svetoga Vida, strme padine te »mokre« točke (izvor ili blatšte) ispod nje, etnolozi vide jedno takvo pretkršćansko slavensko sakralno prizorište ili »staroslavenski mitološki sveti trokut«. ⁴⁶ Nakon prihvaćanja Kršćanstva Slaveni su svoga mitološkog zlog boga počeli izjednačavati s Vragom, a na mjestima posvećenima dobrim bogovima počeli su graditi svetišta. Tako je na najvišem paškom vrhu u XIV. stoljeću podignuto svetište posvećeno Svetom Vidu. Novija etnološka istraživanja prepoznala su još dvije točke koje se uklapaju u strukturu pretkršćanskoga prizorišta svete tročlane strukture. Na tim dvjema preostalim točkama danas se mogu vidjeti ostaci crkava Svetog Jurja na brdu Kršina i Svete Marije Stare u Starom Gradu. Vjeruje

⁴¹ Povijesne potvrde navedenih toponima: *Prachule* (1301. godine, Codex diplomaticus Supplementa II: 299.), *Sestoch* (1452. god., Cattastro, fol. 22.), *Studeno* (1489.god., Petrus de Pago, B1, FASC. I, fol. 40r.), *Zastudenaz* (1338., Raymondus de Modus, BII, fasc. II, fol. 39.); Etimologija preuzeta iz: D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ, A. ČILAŠ ŠIMPRAGA, D. VIDOVIĆ 2011: 639–679.

⁴² Ta je teza odbačena. Najčešće se u literaturi spominje značenje *pagus* ‘selo’. Vidjeti: P. SKOK 1950: 70.

⁴³ D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ, A. ČILAŠ ŠIMPRAGA, D. VIDOVIĆ 2011: 642.

⁴⁴ 1489. god., Petrus de Pago, B1, F I, fol. 40v.

⁴⁵ Riječ je o teoriji prema kojoj su Slaveni prostore sasvim specifične geomorfologije promatrali kao prostornu manifestaciju svoje mitologije. Vidi: KATIČIĆ, Radoslav 2007. *Literatum studia*. Zagreb: Matica hrvatska; KATIČIĆ, Radoslav 2010. *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska; BELAJ, Vitomir, BELAJ, Juraj 2012. Crkvina i svete trokutne strukture. Iščitavanje mitskoga konteksta Petih crkava na Kosovi. *Ethnologica Dalmatica*, 19, 153–170; BELAJ, Vitomir, ŠANTEK, Goran Pavel 2006. Paški sveti trokut, *Studia ethnologica Croatica*, 18, 153–183.

⁴⁶ Riječ je o sakralnoj interpretaciji odnosa određenih referenata u prostoru koje su (pretpostavlja se) doseljeni Slaveni imenovali u skladu s međusobnim odnosima mitskih likova. U tom kontekstu Gromovnik Perun »stanuje« gore, a njegov protivnik Veles stoji uz vodu, dolje. Postoje indicije da su stari Slaveni u obzir uzimali i neke druge varijable, poput kuta između referentnih točaka te smjera i kuta izlazećeg sunca. Postoji nekoliko vrhova, koji su u specifičnom odnosu prema drugim prostornim elementima, za koje se smatra da su ih stari Slaveni posvećivali svome vrhovnom bogu Perunu.

se da je crkva Svete Marije Stare sagrađena na mjestu starijeg, starokršćanskog svetišta. Smještena je pokraj velikoga izvora (*Fons magnus, Velli*) i zdenca koji nikada ne presušuje. Taj položaj, kao i ženski titular svetišta, uklapaju se u predodžbu kristijaniziranih mjesta štovanja Velike Majke, božice Mokoš čija su svetišta uvijek vezana uz mokra mjesta. Neki autori napominju da postoji povijesni kontinuitet štovanja i obraćanja Majci (pomoćnici, tješiteljici, zagovornici) te pretkršćanski kult božice Mokoš povezuju sa štovanjem Djevice Marije. Jedna od poveznica u tom kontekstu jest i proširenost takvih toponima (Mokošica u Rijeci dubrovačkoj, Mokoš u Prekmurju, Mukušina u Popovu polju, Mukoša u Mostaru, Mukoš u Ramskoj kotlini, Mocos kod Zagreba, Moščica iznad Duća u Poljicima, Mogoš na Banovini, Makeš u Koruškoj...)⁴⁷

Svojevremeno vode motivirani su sljedeći paški toponimi: *Bučaci, Bučijac, Klopotnica, Pištalo, Zuborovka* (onomatopejskoga postanja), *Čiponjac, Slana, Slatina, Soline, Slatkovići, Šipnate* (slatki, slani i bočati izvori vode), *Sušice* (vode koje povremeno presušuju).⁴⁸

SUMMARY

Analysing the historical attestations of toponyms on the island of Pag, and using a interdisciplinary approach, the author is concerned with historical relations of the islanders with their environment. By using a wide variety of interdisciplinary methods and approaches of history, onomastics, archeology, geography and other related sciences and humanities concerned with the historical environment, it is possible to satisfactorily explore how the inhabitants relate to and interact with the natural world around them.

The main purpose of the research is to point out the environmental features of the island of Pag in medieval and early modern times. The methodology used involved historical attestations of Pag's toponymy as well as closely analysed historical context and relations between the people of Pag and their environment.

Mostly by using the historical sources, and (on a smaller scale) fieldwork, the author has allocated several important environmental features which had immense impact on the historical development of the island of Pag. Firstly, one must mention sea salt, the most important medieval and early modern export product. Shipbuilding, seamanship and maritime trade are very important economic activities in the history and economy of every island. The historical sources and attestations of toponyms validate these assumptions. In historical sources one can find numerous toponyms whose motivation for naming we can relate to woods, forest, or shrubs. The question is: was the island of Pag in medieval and early modern times covered with rich forests, or do the numerous toponyms whose naming motivation we connect to woods and forests prove otherwise?

Another important feature of the island of Pag is bura. Bura is a cold, northerly wind which often brings salty rain and even snow. Many toponyms on the island of Pag were motivated by it. Doubtlessly, bura is the most important natural facilitator of deforestation.

The last feature that is being depicted in the article is water. Modern geographical and geological research showed us that one could find fresh water springs, puddles, and other referents connected with water all over Pag. Once again the historical attestations confirmed the hypothesis, together with geological data, forcing us to conclude that the island of Pag had always been rich with fresh water.

LITERATURA

ALLMAN, Joachim 1989. Der Wald in der frühen Neuzeit. Eine mentalitäts- und sozialgeschichtliche Untersuchung am Beispiel des Pfälzer Raumes 1500 – 1800. Berlin: Duncker und Humblot.

BELAJ, Vitomir; ŠANTEK, Goran Pavel 2006. Paški sveti trokut, *Studia ethnologica Croatica*, 18, 153–183.

⁴⁷ KATIČIĆ, Radoslav 2012. Gospa međugorska i mokra Mokoš, *Ethnologica Dalmatica*, 19, 9–19.

⁴⁸ D. BROZOVIĆ RONČEVIĆ, A. ČILAŠ ŠIMPRAGA, D. VIDOVIĆ 2011: 639–679.

BELAJ, Vitomir; BELAJ, Juraj 2012. Crkvina i svete trokutne strukture. Iščitavanje mitskoga konteksta Petih crkav na Kosovi. *Ethnologica Dalmatica*, 19, 153–170.

BUTZER, Karl 2005. Environmental history in the Mediterranean world: cross-disciplinary investigation of cause-and-effect for degradation and soil erosion, *Journal of Archaeological Science*, 32, 1773–1800.

BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja; ČILAŠ ŠIMPRAGA Ankica; VIDOVIĆ, Domagoj 2011. Suvremena toponimija otoka Paga, u: *Toponimija otoka Paga* (ur. V. Skračić), Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 639–679.

ČEPULO, Dalibor (ur.) 2011. *Statut Paške općine. Statuta communitatis Pagi*. Pag, Zagreb: Matica Hrvatska Pag, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

ČEPULO, Dalibor 2011. Pravna baština i društveno okruženje Paškog statuta, u: *Statut Paške općine. Statuta Comunitatis Pagi* (ur. D. Čepulo), Pag, Zagreb: Matica Hrvatska Pag, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 29–119.

GRANIĆ, Miroslav 2011. Srednjovjekovni Pag (povijesni pregled i topografija), u: *Toponimija otoka Paga* (ur. V. Skračić), Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja.

HILJE, Emil, 2011. Spomenici povijesnoga graditeljstva na otoku Pagu, u: *Toponimija otoka Paga* (ur. V. Skračić), Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja, 93–180.

KASER, Karl 1987. Uništenje šuma na obalnom kraškom području hrvatske Vojne krajine u prvoj polovici 18. stoljeća. Njegovi demografski, privredni i socijalni uzroci, *Historijski zbornik*, 40 [1], 121–137.

KASER, Karl 2011. Mensch und ökologie aus historisch-anthropologischen perspektive, *Ekonomska i ekohistorija*, 7, 9–17.

KATIČIĆ, Radoslav 2007. *Literatum studia*. Zagreb: Matica hrvatska.

KATIČIĆ, Radoslav 2010. *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska.

KATIČIĆ, Radoslav 2012. Gospa međugorska i mokra Mokoš, *Ethnologica Dalmatica*, 19, 9–19.

KATIĆ PILJUŠIĆ, Mirisa 2004. Rukopisna ostavština bilježnika i povjesničara Marka Laura Ruića, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 46, 439–447.

KURILIĆ, Anamarija; OŠTARIĆ, Ivo 2012. *Arheološka karta otoka Paga*. Novalja: Matica hrvatska ogranak Novalja.

LELJAK, Robert, LONZA, Nella 2011. Statuta comunitatis Pagi (prijevod), u: Čepulo, Dalibor (ur.), *Statut Paške općine. Statuta communitatis Pagi*. Pag, Zagreb: Matica Hrvatska Pag, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 159–450.

LONZA, Nella 2011. Tri slike o Paškom statutu: starije paško pravo, tiskanje Statuta i rukopisni dodatci (14. – 17. stoljeće), u: Čepulo, Dalibor (ur.), *Statut Paške općine. Statuta communitatis Pagi*. Pag, Zagreb: Matica Hrvatska Pag, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 119–145.

MALANIMA, Paolo 2013. Energy Consumption in the Roman World, u: *The Ancient Mediterranean Environment between Science and History* (ur. W. Harris), Leiden, Boston: Brill, 13–36.

NOVAK, Grga 1961. Stari Grci na Jadranskom moru, *Rad JAZU*, 232, 145–222.

PERIČIĆ, Šime 2001. Proizvodnja i prodaja Paške soli u prošlosti, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 43, 45–83.

PETRIĆ, Hrvoje 2012. *Pogranična društva i okoliš. Varaždinski generalat i Križevačka županija u 17. stoljeću*, Samobor, Zagreb: Meridijani, Društvo za ekonomsku povijest i ekohistoriju.

RAUKAR, Tomislav; PETRICIOLI, Ivo; ŠVELEC, Franjo; PERIČIĆ, Šime 1987. *Zadar pod mletačkom upravom*. Zadar: Novi list, Filozofski fakultet Zadar.

ROKSANDIĆ, Drago 2003. *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500 – 1800*. Zagreb: Barbat, 2003.

SCHUBERT, Ernst 1993. Der Wald: wirtschaftliche Grundlage der spatmittelalterlichen Stadt, u: *Mensch und Umwelt im Mittelalter* (ur. B. Herrmann), Frankfurt am Main, 257–274.

SEVERINSKI, Vladimir 1965. Senjske šume i njihova eksploatacija, *Senjski zbornik*, 1, 232–245.

SKOK, Petar 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima: toponomastička ispitivanja*. Zagreb: Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

SKOK, Petar 1971. *Etimologijski riječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: JAZU.

SUIĆ, Mate 1953. *Pag*. Zadar: Izdanje paške općine.

SKRAČIĆ, Vladimir (ur.) 2011. *Toponimija otoka Paga*. Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja.

ŠAMŠALOVIĆ, Miljen 1977. Statutarne naredbe za otok Pag 1372., *Zbornik zavoda za povijesne znanosti JAZU*, 7, 411–429.

ŠANTEK PAVLEK, Goran 2009. Paški sveti prostor. Prilog tumačenju, *Studia ethnologica Croatica*, 21, Zagreb, 47–77.

ŠIMUNOVIĆ, Petar 2005. *Toponimija istočnojadranskoga prostora*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.

ŠIMUNOVIĆ, Petar 1996. Sakralni toponimi *sut-* + svetačko ime u razdoblju kasne antike do predromanike, *Folia onomastica Croatica*, 5, 39–62.

ŠKUNCA, Aleksij 1988. Pregled antike otoka Paga, *Izdanja HAD*, 13, Zagreb, 23–28.

ŠTEFANEC, Nataša 2003. Trgovina drvetom na Triplex confiniumu ili kako izvući novac iz senjskih šuma (1600-1630)?, u: *Triplex confinium (1500-1800): ekohistorija* (ur. D. Roksandić, I. Mimica, N. Štefanec, V. Glunčić-Bužančić), Split, Zagreb: Književni krug, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 337–361.

TOMIČIĆ, Željko 1990. Materijalni tragovi ranobizantskog vojnog graditeljstva u velebitskom podgorju, *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu*, 23 [3], 139–162.

TOMIČIĆ, Željko 1996. Na tragu Justinijanove rekonkviste. Kasnoantičke utvrde na sjevernom priobalju Hrvatske, *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu*, 10 [1],

VULETIĆ, Nikola 2011. Dalmatoromanski prežiti u toponimiji otoka Paga, u: *Toponimija otoka Paga* (ur. V. Skračić), Zadar: Sveučilište u Zadru, Centar za jadranska onomastička istraživanja,

ZANINOVIĆ, Marin 2005. Apsorus i Crexa na Jadranskom putu, *Senjski zbornik*, 32, 5–24

OBJAVLJENI IZVORI

LELJAK, Robert (ur.) 2001. *Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353-1355*. Svezak I. Zadar: DAZ.

LELJAK, Robert (ur.) 2003. *Andrija pok. Petra iz Cantua. Bilježnički zapisi 1353-1355*. Svezak II. Zadar: DAZ.

BEKKER, August Immanuel (ur.) 1840. *Constantinus Porphyrogenitus: De tematibus et De administrando imperio*. Bon

SIROTKOVIĆ, Hodimir (ur.) 2002. *Codex diplomaticus. Supplementa II*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.

NEOBJAVLJENI IZVORI

DAZd, Spisi zadarskih bilježnika, Petrus de Pago

DAZd, Spisi zadarskih bilježnika, Vennes Bernardi de Firmo

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen X. / Broj 10
Zagreb - Samobor 2014.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: prof. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hožjan (Maribor, Slovenija), Halil Inalcik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2014.

Adresa uredništva / Mailing addresss:

Hrvoje Petrić (urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Na naslovnici / Cover:

Idrija prema Valvasorovoj Topografiji Kranjske iz 1679.

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA